

Nusivylimas

Istorijos pabaiga nukeliama į ateitį

Žmonės mąsto pasakojimais – ne faktais, skaičiais ar lygtimis – ir kuo šis pasakojimas yra paprastesnis, tuo geriau. Savų pasakojimų ir mitų turi kiekvienas asmuo, kiekviena grupė ir nacija. Tačiau XX amžiaus pasaulinis elitas Niujorke, Londone, Berlyne ir Maskvoje sudėstė tris didžiuosius pasakojimus: fašistų, komunistų ir liberalų, – visi trys tvirtino galią paaiškinti praeitį ir išpranašauti pasaulio ateitį. Antrasis pasaulinis karas iš varžybų pašalino fašistų pasakojimą, ir nuo penktojo dešimtmečio pabaigos iki pat dešimtojo dešimtmečio galo pasaulis tapo dviejų istorijų – komunizmo ir liberalizmo – mūšio lauku. Galiausiai komunizmo pasakojimas taip pat žlugo, ir vyraujančiu žmonijos praeities aiškinimu ir nepakeičiamu jos ateities vadovu tapo liberalizmo istorija – ar bent taip atrodė pasaulio elitui.

Liberalizmo pasakojimas šlovina laisvės vertę ir galią. Jis teigia, kad tūkstančius metų žmonija gyveno engiama despotiškų režimų, kurie stipriai riboja žmonių politines teises, ekonomines galimybes ir asmenines laisves, griežtai varžė individų, idėjų ir

prekių judėjimą. Tačiau žmonės kovojo dėl laisvės ir taip pamažu ji vis labiau įsigalėjo. Žvėriškus diktatorius keitė demokratiniai režimai. Nevaržomas verslas sutraukė ekonominius suvaržymus. Žmonės išmoko mąstyti savo galva ir klausyti širdies, užuot akiai paklusę fanatiškiems šventikams ir inertiškoms tradicijoms. Sienas, griovius ir spygliuotos vielos užkardas pakeitė atviri keliai, tvirti tiltai ir judrūs oro uostai.

Liberalizmo istorija pripažįsta, kad pasaulyje ne viskas yra tobula ir kad dar liko įveikti nemažai kliūčių. Didžiąją planetos dalį valdo tironai, o netgi pačių liberaliausių šalių piliečiai kenčia nuo skurdo, smurto ir priespaudos. Bet mes bent jau žinome, ką reikia daryti, kad įveiktume šias bėdas: duoti žmonėms daugiau laisvės. Turime ginti žmogaus teises, suteikti visiems balsavimo teisę, kurti laisvą rinką ir leisti individams, idėjoms ir prekėms kuo lengviau judėti po visą pasaulį. Pasak šios liberalizmo panacėjos – kurią su nežymiomis pataisomis priėmė tiek George'as W. Bushas, tiek Barackas Obama, – jei mes ir toliau liberalizuosime ir globalizuosime savo politinę ir ekonominę sistemas, planetoje įsivyras taika ir klestėjimas.¹

Šalys, kurios prie šio nesustabdomo pažangos žygio prisijungia pačios, taika ir klestėjimu bus apdovanotos greičiau. Šalys, kurios bando neišvengiamybei priešintis, srėbs skaudžias pasekmes, kol taip pat išvys šviesą, atvers sienas ir liberalizuos savo visuomenę, politiką ir rinką. Tam prireiks šiek tiek laiko, bet, anksčiau ar vėliau, netgi Šiaurės Korėja, Irakas ir Salvadoras atrodys kaip Danija ar Ajova.

Paskutiniame praeito ir pirmame šio amžiaus dešimtmetyje minėtas pasakojimas tapo visuotine mantra. Daugybė vyriausybių, pradedant Brazilijos ir baigiant Indijos, priėmė liberalizmo receptus siekdamos prisijungti prie nepermdaujamo istorijos žygio. Nesugebantys to padaryti atrodė kaip fosilijos iš praėjusios eros. 1997 m. JAV prezidentas Billas Clintonas užtikrintai papriekaištavo Kinijos vyriausybei, esą nenorėdama liberalizuoti Kinijos politikos ji „eina prieš istorijos tėkmę“.²

Tačiau nuo 2008 m. pasaulinės finansų krizės viso pasaulio žmonės vis labiau nusivilia liberalizmo istorija. Į madą vėl grįžo

sienos ir užkardos. Didėja priešinimasis imigracijai ir prekybos sutartims. Tariamai demokratinės vyriausybės pakerta teisinės sistemos nepriklausomybę, varžo spaudos laisvę, o bet kokią opoziciją vaizduoja kaip išdavystę. Kietos tokių šalių kaip Turkija ir Rusija galvos eksperimentuoja su naujais neliberalios demokratijos tipais ir atviromis diktatūromis. Šiandien nedaug kam pakaktų pasitikėjimo tvirtinti, kad Kinijos komunistų partija eina prieš istorijos tėkmę.

2016 m. – pažymėti „Brexit“ balsavimu Britanijoje ir Donaldo Trumpo iškilimu Jungtinėse Valstijose – ženklino laiko tašką, kai ši didžiulė nusivylimo banga pasiekė pagrindines liberalizmo valsybes Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje. Nors vos prieš keletus metus amerikiečiai ir europiečiai dar bandė jėga liberalizuoti Iraką ir Libiją, dabar daugybė Kentukio ir Jorkšyro gyventojų liberalizmo viziją laiko arba nepageidautina, arba nepasiekiamo. Kai kurie iš jų tiesiog nenori atsisakyti savo rasinių, nacionalinių ar lyties privilegijų. Kiti (teisingai ar klaidingai) nusprendė, kad liberalizacija ir globalizacija yra milžiniško masto reketas, saujelei elito suteikiantis galių liaudies masių sąskaita.

1938 m. žmonės galėjo rinktis iš trijų visuotinių pasakojimų, 1968 m. pasirinkimas susiaurėjo iki dviejų, 1998 m. rodėsi, kad liko tik viena dėmesio verta istorija, o 2018 m. mums tiesiog nebėra iš ko rinktis. Nė kiek nekeista, kad liberalizmo elites, pastaraisiais dešimtmečiais viešpatavęs didesnėje pasaulio dalyje, dabar jaučiasi pritrenktas ir sutrikęs. Juk padėtis užtikrinčiausia, kai yra vienas viską paaiškinantis pasakojimas. Viskas tada tobulai aišku. Staiga likti be pasakojimo – baisu. Viskas praranda bet kokią prasmę. Liberalai dabar mažumėlę panašūs į sovietų elitą devintajame dešimtmetyje: nesupranta, kaip istorija nukrypo nuo numatyto kurso, ir stokoja kitos prizmės tikrovei interpretuoti. Sutrikimas verčia juos mąstyti apokaliptinėmis sąvokomis, tartum faktas, kad istorija nepasiekė įsivaizduotos laimingos pabaigos, gali reikšti tik viena: ji darda į armagedoną. Nesugebėdamas patikrinti tikrovės protas metasi prie katastrofinių scenarijų. Kaip asmuo, įsivaizduojantis, kad aštrus galvos skausmas reiškia ne ką kita, o mirtiną smegenų auglį, dauguma liberalų bijo, kad

„Brexit“ ir Donaldo Trumpo iškilimas pranašauja žmonių civilizacijos galą.

Nuo uodų iki minčių žudymo

Sutrikimo ir šalimais kybančios grėsmės pojūtį gilina spartėjantys ardomojo technologijų poveikio tempai. Liberali politinė sistema susiformavo pramonės eroje ir buvo skirta garo variklių, naftos perdirbimo įmonių ir televizorių pasauliui valdyti. Jai sunku dorotis su sunkumais, gimdomais nesibaigiančių informacinių technologijų ir biotechnologijų revoliucijų.

Tiek politikai, tiek rinkėjai vargiai pajėgia suprasti naujas technologijas, ką jau kalbėti apie sprogstamojo jų potencialo suvaldymą. Nuo paskutinio praeito amžiaus dešimtmečio internetas pakeitė pasaulį labiau nei bet koks kitas veiksnys, tačiau interneto revoliucijai vadovavo inžinieriai, o ne politinės partijos. O gal jūs dėl interneto balsavote? Demokratinė sistema vis dar bando suprasti, kas ją ištiko, ir yra menkai tepasiruošusi grumtis su kitais sukrėtimais, tokiais kaip dirbtinio intelekto iškilimas ir blokų grandinės (*blockchain*) revoliucijos.

Jau šiandien kompiuteriai finansinę sistemą padarė tokią sudėtingą, kad tik nedaugelis žmonių geba ją suprasti. Dirbtiniam intelektui tobulėjant, netrukus galime pasiekti tašką, kai finansinė sistema apskritai atsidurs anapus žmogaus supratimo ribų. Kaip tai paveiks politinius procesus? Ar įsivaizduojate vyriausybę, kuri nuolankiai lauks, kol algoritmas patvirtins jos sudarytą biudžetą ar naują mokesčių reformą? O lygiarangiai blokų grandinių tinklų ryšiai ir tokios kriptovaliutos kaip bitkoinas gali visiškai pertvarkyti piniginę sistemą, tad radikali mokesčių sistemos taps neišvengiama. Pavyzdžiui, gali tapti neįmanoma ar beprasmiška apmokestinti dolerį, nes daugumoje prekybos operacijų nebebus aiškiai atsiskaitoma nacionaline ar bet kokia kita valiuta. Todėl realu, kad vyriausybės bus priverstos išradinėti visiškai naujus mokesčius – galbūt bus įvesti mokesčiai informacijai (kuri

bus ir pats vertingiausias ekonomikos turtas ir vienintelis dalykas, kuriuo keičiamasi daugelyje finansinių operacijų). Ar politinė sistema pajėgs susidoroti su krize anksčiau, nei jai baigsis pinigai?

Dar svarbiau tai, kad informacinių technologijų ir biotechnologijų revoliucijos dvynės gali pertvarkyti ne tik mūsų ekonomikos bei visuomenės struktūrą, bet ir patį mūsų kūną ir protą. Mes, žmonės, praeityje išmokome valdyti mus supantį pasaulį, bet savo vidinį pasaulį tepajėgėme kontroliuoti labai menkai. Mokėjome suręsti užtvanką ir sustabdyti upės tėkmę, tačiau nenutuokėme, kaip sustabdyti kūno senėjimą. Mokėjome sukonstruoti laistymo sistemą, bet nė neįsivaizdavome, kaip konstruoti smegenis. Jeigu aplink galvą nakčia žyzė uodai, mokėjome juos užmušti, bet jeigu naktį galvoje žyzė ir užmigti neleido mintys, dauguma mūsų nemokėjo jų uždusinti.

Biotechnologijų ir informacinių technologijų revoliucijos suteiks mums galimybę valdyti savo vidinį pasaulį ir leis kurti ir gaminti gyvybę. Išmoksime konstruoti smegenis, pratęsti gyvenimą ir uždusinti pasirinktas mintis. Niekas nežino, kokios bus visa to pasekmės. Išrasti įrankius žmonėms visada sekėsi geriau nei išmintingai juos naudoti. Juk daug lengviau manipuluoti upės tėkme pastatant užtvanką nei numatyti visas sudėtingas šio poelgio pasekmes platesnei ekosistemai. Taip pat bus lengviau nukreipti savo proto tėkmę kuria nors linkme nei nuspėti, kaip tai paveiks asmeninę mūsų psichologiją ar socialines sistemas.

Praeityje įgavome galios manipuluoti supančiu pasauliu ir keisti planetos vaizdą, tačiau nesupratome, kokia sudėtinga yra pasaulinė ekologija, ir mūsų veikla dėl to suardė visą ekologinę sistemą, tad dabar regime ekologinį krachą. Per ateinantį šimtmetį biotechnologijos ir informacinės technologijos suteiks mums galios daryti machinacijas su vidiniu pasauliu ir keisti savo pavidalą, tačiau mes nesuprantame, koks sudėtingas yra protas, todėl tie pokyčiai gali taip stipriai sutrikdyti mūsų mentalinę sistemą, kad ji taip pat ims ir sugrius.

Biotechnologijų ir informacinių technologijų revoliucijas pirmyn varo inžinieriai, įmonininkai ir mokslininkai, kurie vargiai supranta, kokių politinių pasekmių turės jų sprendimai, ir kurie

tikrų tikriausiai niekam neatstovauja. Ar parlamentai ir partijos gali suimti šiuos reikalus į savo rankas? Bent jau dabar, regis, kad ne. Ardomasis technologijų poveikis net nėra politikų darbotvarkės viršuje. Taigi prieš 2016 m. JAV prezidento rinkimus technologijų žala dažniausiai buvo siejama su Hillary Clinton elektroninio pašto skandalu³, ir nors apie darbo vietų praradimą buvo kalbama labai daug, nė vienas kandidatas neprabilo apie galimą automatizacijos poveikį. Donaldas Trumpas balsuotojus perspėjo, kad darbo vietas iš jų gali atimti meksikiečiai ir kinai, todėl ties riba su Meksika yra būtina pastatyti sieną.⁴ Jis nė žodeliu rinkėjams neužsiminė, kad darbą iš jų gali nugvelbti algoritmai, taip pat nesiūlė statyti užkardų Kalifornijos paribyje.

Tai gali būti viena (nors ir ne vienintelė) iš priežasčių, kodėl net liberaliųjų Vakarų širdyje balsuotojai praranda tikėjimą liberalizmo pasakojimu ir demokratiniiais procesais. Paprasti žmonės dirbtinio intelekto ir biotechnologijų gal ir nesupranta, bet jie jaučia, kad ateitis palieka juos nuošalyje. Paprasto žmogaus būklė 1933 m. Sovietų Sąjungoje, Vokietijoje ar JAV buvo labai sunki, bet jam nuolatos buvo sakoma, kad jis pats svarbiausias dalykas pasaulyje, kad ateitis priklauso jam (jeigu, žinoma, šis „paprastas žmogus“ nebuvo žydas ar afrikietis). Jis žiūrėjo į propagandinius plakatus, kurie tipiškai vaizdavo herojiškais pozomis stovinčius angliakasius, plieno liejyklos darbininkus ir namų šeimininkes, ir juose matė save: „Šis plakatas vaizduoja mane! Aš esu ateities didvyris!“⁵

2018 m. paprastas žmogus jaučiasi vis mažiau reikalingas. TED konferencijose, vyriausybės rengiamose idėjų kalvėse ir aukštųjų technologijų posėdžiuose su jauduliu rezgamos paslaptinių žodžių pynės: globalizacija, blokų grandinės, genų inžinerija, dirbtinis intelektas, kompiuterių geba mokytis, ir paprastam žmogui gali pasirodyti įtartina, kad nė vienas šių žodžių nekalba apie jį. Kaip jis gali likti svarbus kiborgų ir tinklan sujungtų algoritmų pasaulyje?

XX amžiaus liaudies masės maištavo prieš išnaudojimą, gyvybiškai svarbų savo vaidmenį ekonomikoje siekė paversti politine galia. Dabar masės bijo tapti nereikalingos ir, kol dar nevelu,

lyg paklaikusios bando pasinaudoti likusia politine galia. Taigi „Brexit“ ir Trumpo triumfas rodo priešingą trajektoriją nei klasikinėse socialistų revoliucijose. Revoliucijas Rusijoje, Kinijoje ir Kuboje sukėlė žmonės, kurių ekonominis vaidmuo buvo milžiniškas, o politinė galia labai maža; 2016 m. Trumpą ir „Brexit“ palaikė daugybė žmonių, vis dar besidžiaugiančių politine galia, tačiau nuogaustaujančių dėl savo menkstančios ekonominės vertės. Gali nutikti taip, kad XXI amžiaus populistai maištaus ne prieš ekonominę elitą, kuris išnaudoja žmones, o prieš tą, kuriam jų tiesiog nebereikia.⁶ Deja, tokia kova veikiausiai pasmerkta pralaimėti. Juk prieš išnaudojimą kovoti daug lengviau nei prieš padėti, kai esi niekam nereikalingas.

Liberalizmo feniksas

Liberalizmo pasakojimas pasitikėjimo krizę išgyvena nebe pirmą kartą. Krizės periodiškai apimdavo ją nuo pat laikų, kai antroje XIX amžiaus pusėje ji tapo visuotinai įtakinga. Pirmoji globalizacijos ir liberalizacijos era baigėsi Pirmojo pasaulinio karo skerdynėmis, kai imperinės galios nutraukė visuotinę pažangos žygį. Per keletą dienų po erchercogo Pranciškaus Ferdinando nužudymo Sarajeve, gindamos savo imperines ambicijas, į ginkluotą konfliktą viena po kitos įsitraukė galingiausios valstybės, ir svajonės suvienyti pasaulį taikios prekybos tinklu užleido vietą iki tol nematytoms skerdynėms. Vis dėlto liberalizmas šią Pranciškaus Ferdinando krizę išgyveno ir iš šitos mėsmalės išniro stipresnis nei prieš tai, žadėdamas, kad šis karas „užbaigė visus karus“ ir kad pergalė prieš vokiečių militarizmą paruošė dirvą seniai lauktai visuotinio klestėjimo erai.

Tuomet atėjo Hitlerio krizė, ir ištisą ketvirtąjį dešimtmetį bei penktojo dešimtmečio pradžioje atrodė, jog fašizmas yra nenusigalimas. Pergalė prieš šią grėsmę tik atvedė prie kitos grėsmės. Per Che Guevaros krizę, trukusią nuo šeštojo iki aštuntojo dešimtmečio, vėl atrodė, kad liberalizmo dienos suskaičiuotos ir kad

ateitis priklauso komunizmui. Tačiau galiausiai krito būtent komunizmas. Prekybos centrai nurungė gulagus. Dar svarbiau tai, kad liberalizmo pasakojimas pasirodė daug lankstesnis ir dinamiškesnis už visų oponentų. Jis įveikė imperializmą, fašizmą ir komunizmą perimdamas geriausias jų idėjas bei praktikas. Ypač reikšminga, kad liberalizmas iš komunizmo pasimokė praplėsti empatijos ratą ir, be laisvės, taip pat ėmė vertinti lygybę.

Pradžioje liberalizmui iš esmės rūpėjo vidurinės klasės europiečio vyro laisvės ir privilegijos, o darbininkijos, moterų, mažumų ir nevakariečių padėtis jam buvo nė motais. Kai 1918 m. Britanija ir Prancūzija su jauduliu kalbėjosi apie laisvę, jos anaip tol nemanė, kad tai taikytina jų pasaulinių imperijų pavaldiniams. Antai 1919 m. į Indijos siekį atgauti apsisprendimo teisę buvo atsakyta Amritsaro žudynėmis, per kurias britų armija išskerdė šimtus beginklių demonstrantų.

Net po Antrojo pasaulinio karo Vakarų liberalams vis dar labai sunkiai sekėsi savo tariamai universalias vertybes taikyti nevakariečiams. Taigi beveik pirmas dalykas, ką 1945 m. išsivadavusi iš penkerius metus trukusios brutalių nacistų okupacijos padarė Olandija, tai surinko kariuomenę ir pasiuntė ją į kitą pasaulio pusę vėl užgrobti savo buvusios kolonijos Indonezijoje. Nors 1940 m. Olandija savo nepriklausomybės atsisakė po penkių dienų kovos, slopindama Indonezijos nepriklausomybės siekį kovojo ilgus ir nuožmius penkerius metus. Nekeista, kad daugelis nacionalinių išsilaisvinimo judėjimų pasaulyje viltingas akis kreipė į komunistinę Maskvą ar Pekiną, o ne į Vakarų šalis, pretenzingai apsiskelbusias laisvės čempionėmis.

Tačiau pamažu liberalizmo pasakojimas savo horizontus praplėtė ir bent jau teoriškai ėmė gerbti visų be išimties žmonių teises. Laisvės ratui plečiantis, liberalizmo istorija pripažino komunistinio pobūdžio socialinio aprūpinimo programas. Laisvė nėra itin vertinga, jeigu jos nepalaiko koks nors socialinio saugumo tinklas. Socialdemokratinės gerovės valstybės sujungia demokratiją ir žmogaus teises su valstybės finansuojamu švietimu bei sveikatos priežiūra. Netgi ultrakapitalistinės JAV suprato, kad norint apsaugoti laisvę yra būtinos bent elementarios valstybinės

socialinio aprūpinimo tarnybos. Badaujantys vaikai neturi jokių laisvių.

Iki paskutinio praeito amžiaus dešimtmečio pradžios tiek mąstytojai, tiek politikai šūkavo apie „istorijos pabaigą“, drąsiai tvirtindami, kad visi svarbiausi politiniai ir ekonominiai praeities klausimai yra atsakyti, ir kad atnaujintas liberalizmo paketas, kurį sudaro demokratija, žmogaus teisės, laisvoji rinka ir valstybinės socialinio aprūpinimo tarnybos, neturi jokių konkurentų. Rodės, šiam paketui lemta paplستی po visą pasaulį, įveikti visas kliūtis, nutrinti visas nacionalines sienas ir paversti žmoniją viena laisva pasauline bendruomene.⁷

Tačiau istorija nesibaigė, ir Pranciškaus Ferdinando, Hitlerio ir Che Guevaros krizę pakeitė Trumpo krizė. Bet šįkart liberalizmo pasakojimui iššūkį metė ne koks nuoseklus ideologinis oponentas, tarkim, imperializmas, fašizmas ar komunizmas. Trumpo krizė yra daug labiau nihilistinė.

Skirtingai nei pagrindiniai XX amžiaus judėjimai, kurių visi turėjo viziją visai žmonių rūšiai – pasaulinį viešpatavimą, revoliuciją ar išsilaisvinimą – Donaldas Trumpas nė nebando siūlyti nieko panašaus. Priešingai. Svarbiausias jo pranešimas: Amerikai nepriklauso formuluoti ir puoselėti jokių globalių vizijų. Taip ir Britanijos atsiskyrimo nuo Europos Sąjungos šalininkai neturi jokių aiškių planų dėl Susiskaldžiusios Karalystės ateities – Europos ir pasaulio ateitis yra toli anapus jų akiračio. Dauguma už Trumpą ir „Brexit“ balsavusių žmonių neatmetė viso liberalizmo paketo – iš esmės jie tik prarado tikėjimą viena jo dalimi, globalizacija. Jie vis dar tiki demokratija, laisvąją rinką, žmogaus teisėmis ir socialine atsakomybe, tačiau mano, kad šios puikios idėjos neturėtų peržengti jų šalies sienų. Jie dargi laikosi požiūrio, kad, norint išsaugoti laisves ir klestėjimą Jorkšyre ar Kentukyje, geriausia aptverti valstybę sienomis ir atsisakyti liberalaus požiūrio į užsieniečius.

Beveik veidrodinis šių procesų atspindys yra kylanti Kinijos supervalstybė. Ji neskuba liberalizuoti vidaus politikos, bet priėmė daug liberalesnį požiūrį į pasaulį. Tiesą sakant, laisvos prekybos ir tarptautinio bendradarbiavimo atžvilgiu Xi Jinpingas atrodo kaip

tikras Obamos įpėdinis. Atidėjusi marksizmą-leninizmą į šalį, Kinija atrodo visiškai patenkinta liberalia tarptautine tvarka.

Atsigaunanti Rusija save laiko daug tvirtesne konkurente globaliai liberalizmo santvarkai, bet nors ji ir atkūrė savo karinę galybę, ideologiškai yra bankrutavusi. Vladimiras Putinas neabejotinai yra populiarus rusakalbių pasaulyje, tačiau neturi jokios globalios pasaulėžiūros, kuri galėtų pasirodyti patraukli darbo neturintiems ispanams, susierzinusiems brazilams ar svajingai nusi-teikusiems Kembridžo studentams.

Rusija siūlo alternatyvų liberaliosios demokratijos modelį, tačiau šis modelis nėra nuosekli politinė ideologija. Tai veikiau politinė praktika, kai būrys oligarchų monopolizuoja didžiąją šalies turto ir valdžios dalį, o tada pasitelkdami savo įtaką žinia-skklaidai slepia savo veiklą ir įtvirtina valdymą. Demokratija yra grįsta Abrahamo Lincolno suformuluotu principu, skelbiančiu, kad „ribotą laiko tarpą galima kvailinti visus žmones arba nuolatos galima kvailinti ribotą skaičių žmonių, tačiau visų žmonių nuolatos kvailinti neįmanoma“. Jeigu valdžia yra pagedusi ir nesugeba pagerinti žmonių gyvenimo, ilgainiui tai supras pakankamai didelė piliečių dalis, kad valdžią pakeistų. Tačiau žiniasklaidą valdanti valdžia pakerta Lincolno logiką, nes neleidžia piliečiams suprasti tiesos. Jeigu žiniasklaidos monopolis yra valdančiosios oligarchijos rankose, kaltę už visas savo nesėkmes ji gali be paliovos versti kitiems ir taip nukreipti dėmesį į išorines grėsmes, būtų jos tikros ar tik įsivaizduotos.

Žmonėms gyvenant po tokios oligarchijos padu, jų protai nuolatos užimami vienokia ar kitokia krize, kuri yra svarbesnė už tokius nuobodžius reikalus kaip sveikatos priežiūra ir tarša. Jeigu tautai gresia antpuolis iš išorės ar vyksta demoniška ardomoji veikla jos viduje, kas suks galvą dėl perpildytų ligoninių ir užterštų upių? Sukurdama nesibaigiantį krizių srautą pagedusi oligarchija gali neribotam laikui pratęsti savo valdymą.⁸

Kad ir kokia patvari būtų tokia oligarchinė valdymo forma, ji niekam nėra patraukli. Skirtingai nei kitos ideologijos, kurios išdidžiai dėsto vizijas, valdžioje esančios oligarchijos savo veikla anaiptol nesididžiuoja ir naudojami įvairiomis ideologijomis kaip

priedanga. Taigi Rusija apsimeta demokratine šalimi, o jos vadovybė skelbia ištikimybę Rusijos nacionalizmo ir stačiatikių vertybėms. Dešinieji Prancūzijos ir Britanijos ekstremistai gali reikšti susižavėjimą Putinu, tikėtis Rusijos pagalbos, bet net ir jų rinkėjai nenorėtų gyventi Rusijos modelį mėgdžiojančioje šalyje, kur kles-ti korupcija, kur tarnybų veikla akivaizdžiai šlubčioja, įstatymai neveikia, o nelygybė yra stulbinanti. Pagal kai kuriuos matus ne-lygybė Rusijoje yra didžiausia pasaulyje ir 87 proc. turto yra su-tektra 10 proc. turtingiausiųjų rankose.⁹ Kiek Nacionalinį frontą palaikančios Prancūzijos darbininkijos norėtų savo šalyje matyti tokį turto pasiskirstymą?

Žmonės balsuoja kojomis. Keliaudamas po pasaulį sutikau aibes tokių, kurie nori imigruoti į JAV, Vokietiją, Kanadą ar Aus-traliją. Sutikau keletą trokštančiųjų persikelti į Kiniją ar Japoniją. Tačiau iki šiol dar neteko sutikti nė vieno, kuris svajotų imigruoti į Rusiją.

O dėl „globalaus islamo“, tai jis gali patikti Sirijos ir Irako gy-ventojams, galbūt net dėl susvetimėjimo kenčiančiam musulmo-niškam jaunimui Vokietijoje ir Britanijoje, tačiau sunku įsivaiz-duoti, kaip ieškodamos savo problemų sprendimo prie pasaulinio kalifato galėtų prisijungti Graikija ar Pietų Afrika, nė nekalbant apie Kanadą ar Pietų Korėją.

Tai gali reikšti, kad dabartinė liberalizmą ištikusi tikėjimo kri-zė nėra tokia sunki kaip ankstesnės. Keleto pastarųjų metų įvykių nuviltam liberalui tereikia atsiminti, kaip sumautai viskas atrodė 1918, 1938 ar 1968 metais. Galų gale žmonija liberalizmo pasa-kojimo neapleis – ji tiesiog neturi jokių kitų alternatyvų. Žmonės gali pikta smogti sistemai į pilvą, bet, neturėdami kur eiti, jie anksčiau ar vėliau prie jos sugriš.

Gali nutikti ir taip, kad žmonės visiškai atsisakys bet kokio glo-balaus pasakojimo ir prieglobsčio ieškos vietos nacionalistiniuose ir religiniuose pasakojimuose. XX amžiaus nacionalistiniai judėji-mai buvo itin svarbus politinis žaidėjas, nors jiems ir stigo nuose-klus ateities pasaulio vizijos (jie tik palaikė pasaulio pasidalijimą į nepriklausomas tautines valstybes). Taip Indonezijos nacionalis-tai kovojo prieš Olandijos dominavimą, Vietnamo nacionalistai

norėjo laisvo Vietnamo, tačiau indonezietiško ar vietnamietiško pasakojimo visai žmonijai nebuvo. Kai atėjo laikas aiškintis, kaip Indonezija, Vietnamas ir visos kitos nepriklausomos šalys turėtų bendrauti viena su kita ir kaip žmonės turėtų spręsti visuotines problemas, tokias kaip branduolinio karo grėsmė, nacionalistai neišvengiamai gręždavosi į liberalizmo ar komunizmo idėjas.

Bet jeigu pasitikėjimas tiek liberalizmu, tiek komunizmu sugriuvo, galbūt žmonėms reikia apskritai atsisakyti vieno globalaus pasakojimo idėjos? Juk ar nėra visi šie visuotiniai pasakojimai – neišskiriant nė komunizmo – Vakarų imperializmo produktai? Kurių galų Vietnamo kaimiečiai turėtų tikėti vokiečio iš Tryro ir Mančesterio pramonininko* proto vaisiumi? Galbūt kiekviena šalis turėtų pasirinkti savo kelią, nubrėžtą savo senovinės tradicijos? Galbūt dėl įvairovės netgi vakariečiams reikėtų atsikvėpti nuo pastangų valdyti pasaulį ir susitelkti į savo reikalus?

Regis, būtent tai ir vyksta pasaulyje: liberalizmo krizės paliktą tuštumą nedrąsiai užpildo nostalgiosios fantazijos apie kažkokią auksinę praeitį. Savo šūkius apie Amerikos izoliacionizmą Donaldas Trumpas papildė pažadu „Sugražinkime Amerikai didybę“ – tartum devintajame ar šeštajame praeito amžiaus dešimtmetyje JAV klestėjo tobula visuomenė, kurią XXI amžiaus amerikiečiams tereikia kaip nors atkurti. „Brexit“ šalininkai svajoja paversiti Britaniją nepriklausoma galia, tarsi vis dar gyventų karalienės Viktorijos laikais ir tarsi „puikioji izoliacija“^{***} būtų perspektyvi strategija interneto ir pasaulinio atšilimo eroje. Kinų elitas naujai atrado savo imperinį ir konfucianistinį palikimą ir mėgina papildyti ar net pakeisti juo iš Vakarų įsivežtą abejotiną marksistinę ideologiją. Rusijoje Putinas iš esmės siekia atgaivinti senąją carinę imperiją. Praslinkus šimtmečiui po bolševikų revoliucijos, jis, regis, mano galįs sugrįžti į caro Nikolajaus II dienas ir Rusijos nacionalizmo bei stačiatikių pamaldumo palaikoma autokratine valdymo forma įtvirtinti galybę nuo Baltijos iki Kaukazo.

* Turimi omenyje Tryre gimęs Karlas Marxas ir tekstilės fabrikus Mančesteryje valdęs Friedrichas Engelsas. (Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, – vert. past.)

** Šia sąvoka (angl. *splendid isolation*) dažnai įvardijama Britanijos užsienio politika antroje XIX a. pusėje, kai šalis vengė bet kokių ilgalaikių tarptautinių sąjungų.

Panašios nostalgiškos svajonės, suplakančios į viena nacionalistinius prisirišimus ir religines tradicijas, palaiko Indijos, Lenkijos, Turkijos ir daugelio kitų šalių režimus. Radikaliausią pavidalą šios fantazijos yra įgavusios Vidurio Rytuose, kur islamistai nori atkurti prieš 1400 metų pranašo Mahometo Medinoje įkurtą sistemą, o žydų fundamentalistai perspjauna net islamistus ir svajoja įveikti 2500 metų ir sugrįžti į biblinius laikius. Izraelio valdančiosios koalicijos nariai atvirai kalba apie savo viltis išplėsti šiuolaikinio Izraelio sienas, kad jos labiau atitiktų biblinio Izraelio sienas, sugrąžinti biblinius įstatymus ar netgi atstatyti senovinę Jahvės šventyklą Jeruzalėje, kur dabar stūkso al Aksos mečetė.¹⁰

Liberalusis elitas šiuos procesus stebi su siaubu ir viliasi, kad žmonija spės sugrįžti į liberalizmo kelią, idant išvengtų katastrofos. Savo paskutinėje kalboje Jungtinėse Tautose 2016 m. rugsėjį prezidentas Obama įspėjo klausytojus nesitraukti į „aštriai susiskaidžiusį ir vėl dėl praeities klausimų – nacijų ir genčių, rasų ir religijų – konfliktuojantį pasaulį“. Jis ragino atminti, kad „atviros rinkos ir atskaitingas valdymas, demokratija ir žmogaus teisės bei tarptautinis įstatymas <...> išlieka tvirčiausiu žmogaus pažangos pamatu šiame amžiuje“.¹¹

Obama teisingai atkreipė dėmesį, kad nors ir turėdamas aibę trūkumų liberalizmo paketas gerokai pranoksta visas kitas alternatyvas. Dauguma žmonių niekada nesidžiaugė tokia patvaria taika ar klestėjimu nei globojami liberalios XXI amžiaus santvarkos. Pirmą kartą istorijoje užkrečiamosios ligos nužudo mažiau žmonių nei senatvė, badas nusineša mažiau gyvybių nei nutukimas, o smurtas – nei nelaimingai atsitikimai.

Vis dėlto liberalizmas neturi aiškių atsakymų į didžiausias dabarties problemas: ekologinę katastrofą ir ardumą technologijų poveikį. Tradiciškai liberalizmas kliošė, kad sudėtingus socialinius ir politinius konfliktus užglaištys ekonominis augimas. Liberalizmas sutaikė proletariatą su buržuazija, tikinčiuosius su ateistais, vietinius gyventojus su imigrantais, europiečius su azijiečiais, visiems pažadėdamas didesnę pyrago gabalą. Pyragui be paliovos augant, pažadai nebuvo tušti. Tačiau ekonominis augimas negali išgelbėti pasaulinės ekosistemos – dargi priešingai, jis stumia ją į